

ПЕНСІЙНА РЕФОРМА В УКРАЇНІ: ОСОБИСТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗАБЕЗПЕЧЕНУ СТАРІСТЬ.

Романовська О.В.

*к.філос.н., доцент кафедри політології, соціології та соціальної роботи,
факультет соціології та права НТУУ «КПІ»*

Гордієнко К.О.

*магістрантка кафедри політології, соціології та соціальної роботи
факультет соціології та права НТУУ «КПІ»*

В даній статті розглядається проблема інформування населення щодо реформування пенсійної системи. Адже ефективність та швидкість впровадження пенсійної реформи великою мірою залежить від розуміння та підтримки з боку громадян цієї реформи. Головним завданням з розбудови суспільної підтримки пенсійної реформи є доступність інформації з наголосом на різні можливості для особи впливати на умови життя після виходу на пенсію.

В данной статье рассматривается проблема информирования населения относительно реформирования пенсионной системы. Ведь эффективность и скорость внедрения пенсионной реформы в большой степени зависит от понимания и поддержки со стороны граждан этой реформы. Главной задачей по укреплению общественной поддержки пенсионной реформы является доступность информации с акцентом на различные возможности для личности влиять на условия жизни после выхода на пенсию.

In this article the problem of informing of the population concerning the reform of the pension system. Because the effectiveness and speed of implementation of the pension reform to a large extent depends on the understanding and support from the citizens of this reform. The main goal to strengthen the public support of the pension reform is the availability of information with an emphasis on the various possibilities for the individual influence on the conditions of life after retirement.

Ключові слова: пенсійна реформа, особиста відповідальність, забезпечення старості, інформування громадськості.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. До системи соціального захисту громадян будь-якої цивілізованої країни обов'язково входить забезпечення нормального, тобто адекватного сучасного рівня виробництва та споживання, формату задоволення матеріальних, духовних, соціокультурних потреб людей похилого віку.

У ст.46 Конституції України зазначено: «... громадяни мають право на соціальний захист у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та інших випадках, передбачених законом...» [1]. Держава гарантує право на забезпечену старість кожному громадянину України, виплату пенсій та інших видів соціальної допомоги, які мають забезпечувати рівень життя не нижчий прожиткового мінімуму встановленого законом, завдяки системі державного загальнообов'язкового соціального страхування.

Проте в умовах сучасної економічної кризи та загострення проблеми старіння населення соціальне навантаження на ринок праці зростає, створюючи проблеми з поповненням Пенсійного фонду України. «Старіючі» держави, серед яких опинилась і Україна, можуть опинитися не в змозі виплачувати громадянам похилого віку пенсії та надавати соціальну допомогу.

Така ситуація поставила перед владою питання зменшення долі розподільної пенсійної системи та збільшення долі накопичувальної, що допоможе зменшити фінансове навантаження на державний сектор соціальних виплат, а також дасть можливість громадянам України приймати активну участь у сфері соціального забезпечення. Тобто, самостійно визначати рівень пенсій та забезпечити собі гідну старість.

Головним завданням з розбудови суспільної підтримки пенсійної реформи є перетворення інформації про пенсійну реформу на масову та легкодоступну. Для цього необхідно, в першу чергу, створити сприятливі умови. Як показує досвід різних країн, реформування пенсійної системи часто призводить до суспільного незадоволення та соціального напруження, що зумовлено збільшенням пенсійного віку, або збільшенням трудового стажу, або збільшенням внесків у Пенсійний Фонд.

Оскільки накопичувальна пенсійна система характеризується великою тривалістю у часі, держава повинна проводити широку інформаційну та роз'яснювальну роботу серед населення. Адже гасло «Поінформований – значить озброєний» завжди актуально в час законодавчих змін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор; виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Дана робота пов'язана з дослідженнями таких вітчизняних вчених, як Надточій Б., Кондрат І., Волкова В., Панченко І., та інших, які в своїх роботах не тільки досліджували сутність та проблеми пенсійного забезпечення на державному рівні, але й

пропонували шляхи їх розв'язання щодо введення певних економіко-соціальних механізмів для введення недержавного пенсійного забезпечення України.

Незважаючи на інтенсивність досліджень у сфері пенсійного забезпечення, на сьогодні залишаються актуальними питання щодо формування дієвого механізму інформування населення стосовно реформування пенсійної системи та розробки конкретного інструментарію реалізації ефективної соціальної політики.

Мета дослідження полягає в аналізі трьохрівневої пенсійної системи України та залежності ефективності і швидкості впровадження пенсійної реформи від розуміння та підтримки її з боку громадян. Для досягнення даної мети пропонується вирішити наступні завдання: дослідити та проаналізувати трьохрівневу систему пенсійного забезпечення України; проаналізувати основні бар'єри до впровадження пенсійної реформи; сформулювати стратегію розбудови суспільної підтримки пенсійної реформи та запропонувати дієві інструменти інформування громадськості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Не дивлячись на те, що перші пенсійні системи були створені більше як 100 років тому та пройшли не один етап реформування, сьогодні проблеми пенсійного забезпечення стоять гостро навіть в самих розвинених країнах. Це пов'язано, в першу чергу, з демографічними факторами, які не завжди враховувалися при реформуванні пенсійної системи в минулому.

Демографічна ситуація в більшості розвинених країн (Європа, США, Австралія) в даний час характеризується наступною особливістю: відбувається уповільнення росту чисельності працездатного населення, або навіть його скорочення. При цьому присутня тенденція до різкого збільшення населення у віці понад 60, і навіть більше 80 років, що неминуче призводить до потенційного зростання числа недієздатних членів суспільства та інвалідів, а також кількості пенсіонерів [5].

В дослідженні «Демографический пульс Allianz» прогнозується, що після фінансової кризи настане криза пенсійного забезпечення, так зване пенсійне «цунамі» накриє весь світ [7].

Залежно від країни піки цієї кризи будуть припадати на різний час. Сполучені Штати першими досягнуть піку в 2020 р., тому сьогодні вони є першопрохідцями. Через кілька років за США підуть Центральна, Південна і Східна Європа.

Покоління американських бебі-бумерів першим вступить в пенсійний вік. Ситуація досягне свого апогею в 2020 р. Швидше за все, більшість європейських «цунамі бебі-бумерів», наприклад, у Німеччині, Франції або Великобританії, послідує протягом приблизно 5 років і досягнуть свого піку в 2025 р. Інші країни, такі як Угорщина, Іспанія, Туреччина або Китай, зіткнуться з цим же «стихійним лихом», але приблизно на 10-30 років пізніше. Тому ці країни можуть винести уроки з досвіду інших країн і матимуть більше часу, щоб підготуватися до випробування.

За даними дослідження Allianz US «Reclaiming the future» (Виправлення майбутнього) «61% опитаних сказали, що вони більше бояться не смерті, а дожити до того моменту, коли їхні фінансові засоби будуть вичерпані» [7]. Більшість жителів США - приблизно 92% - згодні з такими висновками і усвідомлюють пенсійну кризу, яка насувається.

В офіційних документах ЄС для здійснення переходу до накопичувальної системи встановлені конкретні цілі, що охоплюють період з 1998 по 2020 рік. Передбачається, що за цей період частка в пенсійних виплатах державної розподільної системи знизиться з 84% до 64%, значно зросте роль накопичувального елемента (з 12% до 29%), а незначна сьогодні частка добровільного пенсійного забезпечення потроїться (з 1,5% до 4,5%) [7].

Зміна курсу пенсійної системи в бік накопичувальних принципів пов'язана з підвищенням ролі приватних інститутів у пенсійному забезпеченні. Подібний перехід виражається в істотній зміні співвідношення між перерозподілом коштів і актуарними розрахунками, які дають зрозуміти посилення зв'язку пенсійних внесків і виплат; між державним і приватним компонентом в управлінні системою пенсійного забезпечення.

Процес модернізації та удосконалення пенсійної системи в США та країнах Європи відбувається вже кілька десятиріч. Даний процес проходить поступово та поетапно. Нажаль, наша країна розпочала активні дії щодо реформування пенсійної системи лише в минулому році.

1 жовтня 2011 року набув чинності Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» [2]. Даний закон передбачає можливість активної участі громадян в пенсійному забезпеченні завдяки недержавному сектору пенсійного страхування.

На сьогодні ситуація виглядає наступним чином: в Україні 10 платників пенсійних внесків повинні забезпечувати пенсію 9 пенсіонерам. За даними Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ, у січні цього року 55% українських пенсіонерів (всього їх 13,7 млн.) отримували пенсію не більше ніж 800 грн.

Таким чином, необхідність пенсійної реформи обумовлена наступними факторами:

Демографічна ситуація. Старіння нації, тобто збільшення частки пенсіонерів у загальній структурі населення. 14,4 млн. працюючих проти 13,7 млн. пенсіонерів – така пропорція 2010 року.

З часом ситуація обіцяє погіршуватися, відповідно, навантаження на працююче населення буде зростати. Єдиний вихід – недержавне пенсійне забезпечення.

Низький розмір пенсій. Середній розмір сплачуваних пенсій доволі низький, що змушує багатьох пенсіонерів сьогодні продовжувати працювати після досягнення пенсійного віку.

Соціальна несправедливість. Занадто високі пенсійні внески при занижених розмірах пенсій. Розмір пенсії не залежить від трудового стажу та сплачених пенсійних внесків конкретного працівника.

Високі ставки пенсійних внесків. Високе податкове навантаження на працівників та працедавців: до пенсійного фонду перераховується третина заробітної плати. Це породжує проблему з легалізацією тіньового сектору та доходів населення.

З однієї сторони, влада хоче зняти з себе зобов'язання щодо підтримки рівня благополуччя своїх громадян, оскільки це потребує великих витрат. З іншої, вона не може впровадити систему соціального забезпечення з пониженими гарантіями, які будуть погіршувати життя громадян, оскільки це приведе до посилення соціальної напруги. Тому розумна влада намагається частково перекласти цей тягар на недержавні структури, зокрема компанії страхування життя, використовуючи їх в якості підрядників у виконанні соціальної політики.

Для реалізації партнерства державного та приватного сектору в сфері пенсійного забезпечення, уряд впроваджує трьохрівневу пенсійну систему:

I рівень – це солідарна система або «загальна скарбниця». Така система вже давно працює в Україні;

II рівень – обов'язкова накопичувальна система. Наразі планується до впровадження;

III рівень – добровільна накопичувальна система. Саме вона створює умови для того, щоб громадянин отримав можливість власними діями сприяти покращенню свого забезпечення після виходу на пенсію [7].

Комплексний підхід побудови пенсійної системи в Україні відкриває можливість об'єднати зусилля всіх суб'єктів та учасників пенсійного процесу, посилити зв'язок розміру пенсійних виплат з доходами громадян, використати пенсійну систему як чинник позитивного впливу на виробництво, піднести до цивілізаційного рівня стандарти соціального забезпечення українських громадян. Разом з цим, влада дає можливість громадянам України приймати активну участь у сфері соціального забезпечення, тобто самостійно визначати рівень пенсій та забезпечити собі гідну старість [4;6].

Тому, пенсійна реформа є процесом, що потребує громадської підтримки. Така масштабна зміна не може бути запроваджена без громадського прийняття.

Проте ситуація в Україні обтяжена тягарем накопичених проблем часів СРСР та проблем, які назбирались за період існування України як незалежної держави. Недовіра населення до політичного апарату та до будь-яких фінансових інструментів, зокрема компаній страхування життя, викликана, перш за все, відсутністю інформації з даного питання, фінансовою неграмотністю громадян.

Існує багато питань, пов'язаних з пенсіями, які повинні бути чітко представлені і роз'яснені людям. Важливо відмітити, що необізнаність і неправильне розуміння варіантів пенсійної реформи громадськістю знижують рівень прогресу реформи в багатьох країнах. Лише добре інформовані люди, які розуміють принаймні базові взаємозв'язки в рамках пенсійної системи, можуть, в решті-решт, приймати раціональні рішення в процесі її реформування.

Позиції населення створюють суттєві перешкоди для реалізації пенсійної реформи. Кращий рівень пенсійного забезпечення, а відповідно і вищий рівень життя після виходу на пенсію могли б переконати населення в необхідності реформування системи пенсійного забезпечення, втім, цьому перешкоджають такі суттєві чинники:

- низький рівень поінформованості про пенсійну реформу: тільки 4% населення обізнані з намірами запровадити накопичувальні складники пенсійної системи;
- низький рівень довіри до системи пенсійного забезпечення: 70% українців не вірять, що матимуть достатній дохід після виходу на пенсію.
- пасивна позиція щодо власної пенсії та сподівання на державну опіку;
- байдужість до питань пенсійної реформи та низький рівень знань про політику у сфері пенсійного забезпечення;
- незадоволеність чинною системою пенсійного забезпечення, зокрема сприйняття несправедливості цієї системи;
- нерозуміння фінансових джерел пенсійного забезпечення (наповнення бюджету Пенсійного фонду, діяльність недержавних пенсійних фондів);
- невпевненість у фінансовій стабільності Пенсійного фонду, що створює відчуття незахищеності у разі змін у пенсійній системі.

Тому ефективність та швидкість впровадження пенсійної реформи великою мірою залежить від розуміння та підтримки з боку громадян цієї реформи.

Врахувавши основні бар'єри на шляху до реформування пенсійної системи України пропонується наступна стратегія розбудови суспільної підтримки пенсійної реформи:

перш за все, потрібно збільшити інформацію про пенсійну реформу та перетворити дану інформацію на масову та легкодоступну;

сформувати у суспільстві думку щодо особистої відповідальності за умови життя після виходу на пенсію (наголос на визначення розміру пенсій залежно від індивідуальних обсягу і тривалості сплати внесків до пенсійної системи);

роз'яснити заходи пенсійної реформи з точки зору розширення можливостей для громадян впливати на майбутній розмір пенсій (зокрема за рахунок власних заощаджень у недержавних фінансових установах);

розширити горизонти сприйняття пенсійної реформи: пенсійна реформа — це можливості самостійно впливати на розмір майбутньої пенсії;

роз'яснити фінансові джерела формування та виплати пенсій.

Основним інструментом інформування громадськості можуть бути безкоштовні фінансові консультації. Спеціалісти банків, компаній страхування життя та недержавних пенсійних фондів, як учасники третього рівня пенсійної системи, зможуть надати професійну консультацію та доступно донести інформацію в індивідуальному порядку. Додатковими інструментами можуть слугувати: масова соціальна реклама; брошури щодо можливостей заощаджувати для життя на пенсії у відповідних установах та публікації у пресі, зорієнтовані на людей середнього віку.

Висновки. Узагальнюючи наведені вище дані були зроблені наступні висновки щодо того, що більшість громадян України не володіють достатньою інформацією щодо змін, впроваджуваних у пенсійній системі, починаючи з 2004 року, тому підтримка реформи населенням є, м'яко кажучи, недостатньо активною. Більшість українців вважають, що пенсійне забезпечення є спільною відповідальністю держави і громадянина, однак переважна більшість пов'язує свій фінансовий стан після досягнення пенсійного віку у майбутньому з отриманням солідарної (державної) пенсії.

Більшість українських громадян не вірять, що матимуть достатній дохід для фінансування своїх «золотих років» після виходу на пенсію.

Населення має низький рівень довіри до приватних фінансових установ, які, можливо, відіграватимуть ключову роль у планованому впровадженні другого рівня пенсійної системи. Люди мало поінформовані щодо діяльності недержавних пенсійних фондів і скептично ставляться до результатів їх роботи.

Продовжуючи заходи щодо реформування пенсійної системи в Україні, уряду слід розглянути можливість започаткування програми інформування населення щодо цього питання. Таку програму варто розробити у співпраці з приватними установами фінансового сектору, яким потрібно буде зробити кроки для посилення довіри у суспільстві до їх діяльності та навчання громадян щодо можливостей для заощаджень та інвестування вільних коштів і отримання більшого доходу після виходу на пенсію.

Найкращим інформаційним джерелом для передачі фінансових новин загалом і новин щодо пенсійної реформи є фінансові консультанти, які зможуть грамотно надавати інформацію населенню.

Практична значимість дослідження полягає в тому, що сформульовані та обгрунтовані в ньому науково-практичні положення можуть бути використані при розробці документів програмного характеру, що визначають стратегію розвитку системи пенсійного забезпечення в сучасних економічних та демографічних умовах. Запропоновані в роботі висновки та рекомендації щодо вдосконалення пенсійного забезпечення можуть бути використані при проведенні пенсійної реформи в Україні, застосовані на практиці компаніями страхування життя та недержавними пенсійними фондами.

Література

1. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: закон України від 9.07.2003 № 1058-IV.
2. Про недержавне пенсійне забезпечення: закон України від 9.07.2003 № 1057-IV.
3. [Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи; закон України](#) від 08.07.2011 №3668-VI
4. Волкова В.Л., «Недержавне пенсійне страхування додаткової пенсії як метод підвищення добробуту пенсіонерів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/.../Volkova_Bereza.pdf
5. Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист. – 2003. – № 2. – С. 20–24.
6. Панченко І. В. «Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан і перспективи розвитку» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua/portal/soc.../5/u1105pan.pdf

7. Структура системи пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pension.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=165&Itemid=141
8. **The retirement Tsunami**: Allianz Demographic Pulse № 1 January 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knowledge.allianz.com/search.cfm?912/the-retirement-tsunami>